

Ivica Kelam

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Ulica cara Hadrijana 10, HR-31000 Osijek
ikelam@foozos.hr

Uloga i značenje međunarodnih trgovinskih ugovora u poimanju prostora na primjeru trgovinskog sporazuma NAFTA*

Sažetak

Međunarodni trgovinski sporazumi postoje gotovo od samih početaka moderne civilizacije. Društva su međusobne kontakte i veze ostvarivale u prvom redu trgovinom i razmjenom dobara. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća na scenu stupaju moderni multilateralni trgovinski ugovori koji drastično mijenjaju sam koncept pojma trgovinskih ugovora. Ugovori poput NAFTA-e, TTIP-a, CETA-a, TISA-e i TPP-a najmanje se bave trgovinskom problematikom, a ponajviše preuređenjem prostora i odnosa koje obuhvaćaju. U radu ćemo staviti naglasak na izmijenjenu stvarnost prostora u trgovinskim ugovorima, na primjeru sporazuma NAFTA koji je sklopljen 1994. godine s ciljem ekonomskog povezivanja prostora Meksika, SAD-a i Kanade u jedinstvenu zonu slobodnog protoka roba, usluga i kapitala, ali ne i ljudi. Nakon 23 godine NAFTA je postala primjer trgovinskog sporazuma s kojim su svi nezadovoljni jer je većinski negativno utjecala na život velikog dijela stanovništva Meksika i dijela stanovništva SAD-a, kroz dramatično osiromašenje meksičkih seljaka i dramatično povećanje prijelaza ilegalnih migranata iz Meksika u SAD. Istovremeno su od NAFTA-e najviše profitirale međunarodne korporacije koje su pomoću ISDS mehanizma dobile mogućnost podizanja tužbe i traženja odštete za izgubljenu dobit od suverenih država. Na taj način korporacije su ušle u prostor suvereniteta koji je do sada bio rezerviran isključivo za suverene države te su dramatično izmijenile pozicije moći.

Ključne riječi

međunarodni trgovinski ugovori, prostor, korporacije, NAFTA, tržište, imigranti

Uvod

Sve do nedavno, opća javnost nije pokazivala previše zanimanja za problematiku međunarodne trgovine i trgovinskih sporazuma. Trgovinski sporazumi činili su se previše apstraktnima i nedohvatljivima laicima, sa svojim stručnim rječnikom i velikim obećanjima. No u zadnjih dvadesetak godina, a posebno u zadnjih nekoliko godina, javnost u pojedinim državama EU, SAD-a i Kanade počela je pokazivati zanimanje za kratice poput TTIP-a, CETA-e, NAFTA-e. Iza navedenih kratica kriju se već potpisani međunarodni trgovinski sporazumi poput NAFTA-e, sporazumi koji su procesu ratifikacije poput

*

Ovaj rad nastao je u sklopu istraživačkog programa *Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku* (proglašen 10. studenoga 2014. odlukom ministra znanosti, obrazovanja

i sporta Republike Hrvatske), koji se ostvaruje pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao instituciji nositeljici Centra.

CETA-e ili oni koji u procesu pregovaranja poput TTIP-a. U javnosti postoji bojazan da će ovi sporazumi negativno djelovati na radnička prava zaposlenika te imati destruktivno djelovanje na okoliš, zdravlje ljudi i društvo u cjelini. Osim očitih problema koje ovi sporazumi donose, u radu se želimo osvrnuti na jednu važnu činjenicu. Trgovinski sporazumi redefinišu i radikalno izmjenjuju prostor koji obuhvaćaju. Ova je pojava najvidljivija na primjeru sporazuma NAFTA koji je na snazi već 23 godine. Sporazum NAFTA radikalno je transformirao prostor većeg dijela Meksika i južnih saveznih država SAD-a, od naglog bujanja i rasta pograničnih proizvodnih pogona u Meksiku na granici sa SAD-om,¹ preko naglog porasta ilegalnih migranata koji prelaze iz Meksika u SAD, pa sve do najnovije ideje trenutnog predsjednika SAD-a Donalda Trampa o izgradnji zida duž cijele granice Meksika i SAD-a. U radu ćemo kroz kratki povijesni prikaz ocrtati nastanak trgovinskog sporazuma NAFTA, ukazati na negativne posljedice sporazuma NAFTA-e na ljude i prostor koji obuhvaća te analizirati ulogu međunarodnih korporacija koje kroz ISDS mehanizam redefinišu politički prostor i radikalno utječu na (re)definiciju suvereniteta država u kojima djeluju.

Kratka povijest NAFTA-e

Trgovinski sporazum NAFTA² stupio je na snagu 1. 1. 1994. godine i započeo proces integracije gospodarstava Kanade, SAD-a i Meksika. Prema nekim tumačenjima, NAFTA je model trgovinskog sporazuma koji uključuje, kao i drugi sporazumi, stvari direktno povezane s trgovinom, poput carina i kvota, ali i stvari koje nisu direktno povezane, poput ulaganja i konkurentnosti između domaćih i stranih tvrtki. Sporazum NAFTA ogledni je primjer onoga što razvijene zemlje poput SAD-a i njihovih korporacija žele proširiti i poticati kroz WTO i druge međunarodne asocijacije i sporazume.³ U teoriji, namjera sporazuma NAFTA bila je puno više od povećanja opsega i tijeka trgovine i ulaganja. Kao što se navodi u predgovoru sporazuma, NAFTA je trebala omogućiti svim trima državama:

»Povećavanje kompetitivnosti njihovih tvrtki na globalnom tržištu, njegovanje kreativnosti i inovacije, promoviranje trgovine roba i usluga koje su predmet prava intelektualnog prava vlasništva, stvaranje nove mogućnosti zapošljavanja, poboljšavanje radnih uvjeta i životnog standarda na svom području, poduzimanje svega da svaki od gore spomenutih koraka bude učinjen u skladu sa zaštitom i očuvanjem okoliša, održavanje njihove fleksibilnosti u očuvanju javnog dobra, promicanje održivog razvoja, ojačavanje razvoja i provođenje zakona i propisa o očuvanju okoliša i čuvanje, poboljšavanje i poticanje temeljnih prava radnika.«⁴

Nakon više od 23 godine primjene sporazuma NAFTA, stvarnost je u potpunosti demantirala gore navedenu izjavu iz pregovora. Ne smije se smetnuti s uma ni način na koji je sam sporazum NAFTA »prodan« prvenstveno građanima SAD-a prije same ratifikacije. Primjerice, promotori sporazuma obećavali su američkoj javnosti da će sporazum NAFTA, prema analizi Instituta Peterson za međunarodnu ekonomiju, u prve dvije godine primjene stvoriti preko 170 000 dobro plaćenih novih radnih mjesta samo u SAD-u.⁵ Američki poljoprivrednici povećat će izvoz svojih proizvoda u Meksiko i Kanadu, Meksiko će se zahvaljujući sporazumu NAFTA izdići ekonomski na razinu zemlje prvog svijeta te na taj način kroz omogućavanje novih poslova smanjiti ilegalnu migraciju prema SAD-u. Štoviše, prema riječima tadašnjeg predsjednika SAD-a Billa Clintona, NAFTA će »promicati više rasta, više jednakosti i bolje očuvanje okoliša i veću mogućnost svjetskog mira.«⁶ Premijer Meksika u to doba, Carlos Salinas de Gortari, u sličnom tonu govorio je »NAFTA je sporazum o

stvaranju posla«, rekao je, »to je sporazum o poboljšanju okoliša«. Još važnije, Salinas se hvalio, »to je sporazum o povećanju plaća«. ⁷

Dvadesetak godina kasnije velika predviđanja i obećanja zagovornika NAFTA-e, uključujući i predviđanja Clintona i Salinasa, ostaju neispunjena. Mnogi rezultati govore upravo suprotno onome što je obećano, kao što ćemo vidjeti u nastavku rada.

Negativne posljedice sporazuma NAFTA: siromaštvo i migracije

Umjesto stvaranja obećanih stotinu tisuća američkih radnih mjesta, NAFTA je pridonijela rastu golemog novog američkog trgovinskog deficita s Meksikom i Kanadom, s procjenom neto gubitka od milijun američkih radnih mjesta do 2004. godine. Ova brojka, koju je izračunao Institut za ekonomsku politiku (EPI), uključuje neto saldo između stvorenih i izgubljenih radnih mjesta. ⁸ Do velike erozije radnih mjesta u SAD-u došlo je zbog odluke američkih tvrtki da prihvate nove povlastice koje je NAFTA omogućila stranim ulagačima, na način da su premjestili proizvodnju u Meksiko da bi iskoristili tamošnje niže cijene rada i niže standarde zaštite okoliša. Nadalje, više od 845 000 američkih radnika izgubilo je posao zbog uvoza iz Kanade i Meksika ili preseljenja tvornica u te zemlje te je registrirano za program pod nazivom Potpora prilagodbe trgovini (*Trade Adjustment Assistance*). Ovaj program imao je veliki nedostatak jer je imao iznimno stroge kriterije po kojima su se radnici mogli prijaviti za program potpore te se mnoga izgubljena radna mjesta nisu uopće računala. Zbog toga program Potpore prilagodbe trgovini nije realno prikazao broj izgubljenih radnih mjesta u SAD-u s obzirom na sporazum NAFTA-e. ⁹ Osim direktnog gubitka radnih mjesta, sporazum NAFTA utjecao je i na generalni pad plaća američkih radnika u proizvodnim djelatnostima te posljedično na porast nejednakosti u

¹ *Maquiladora* ili *maquila*, proizvodni je pogon uz granicu Meksika i SAD-a u koji se uvoze određeni materijali i oprema oslobođena plaćanja carine i poreza, a koja služi za montažu, preradu ili proizvodnju, a zatim se izvoze sastavljeni, prerađeni i/ili proizvedeni proizvodi, ponekad natrag u zemlju podrijetla sirovina, a najčešće u SAD.

² Ugovor o slobodnoj trgovini u Sjevernoj Americi, eng. *North American Free Trade Agreement*.

³ Usp. Ivica Kelam, *Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem*, Pergamena, Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Osijek 2015., str. 147.

⁴ Usp. North American Free Trade Agreement (NAFTA) (1992, December 17). Can.-Mex.-U.S., *International Legal Materials*, 32, 299.

⁵ Gary Clyde Hufbauer, Jeffrey J. Schott, *NAFTA: An Assessment*, Institute for International Economics, Washington 1993., str. 14.

⁶ Usp. Manuel Perez-Rocha, Javier Rojo, »NAFTA At 20: The New Spin«, *Truthout* (16. 3. 2013.). Dostupno na: http://www.truth-out.org/news/item/15152-nafta-at-20-the-new-spin#15052895103011&action=collapse_widget&id=0&data= (pristupljeno 15. 9. 2017.).

⁷ Ibid.

⁸ Usp. Robert E. Scott, Carlos Salas, Bruce Campbell, »Revisiting NAFTA: Still Not Working for North America's Workers«, EPI Briefing Paper 173 (28. 9. 2006.), str. 1–60. Dostupno na: <http://s2.epi.org/files/page/-/old/briefingpapers/173/bp173.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

⁹ »Trade Adjustment Assistance Database«, *Public Citizen* (2003.). Dostupno na: <https://www.citizen.org/trade-adjustment-assistance-database> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

visini plaća u SAD-u. Porast nejednakosti plaća očit je prvenstveno kod 63 % američkih radnika bez sveučilišne diplome, koji su zbog gubitka radnih mjesta u proizvodnji, do kojih je došlo zbog premještanja proizvodnih pogona u Meksiko, novi posao pronašli u slabijem plaćenom sektoru usluga. Na taj su se način bivši radnici sektora proizvodnje pridružili mnoštvu drugih radnika u sektoru usluga te srušili cijenu rada, o čemu svjedoče i podaci zavoda za zapošljavanje SAD-a iz 2012. u kojem stoji da od tri otpuštena radnika u proizvodnji, dvojica radnika koji se ponovno zaposle u prosjeku rade za plaću nižu do 20 %.¹⁰

Osim dramatičnog utjecaja na gubitak radnih mjesta u SAD-u, NAFTA je utjecala i na pozitivan omjer trgovinske razmjene između SAD-a, Meksika i Kanade. U godini prije stupanja sporazuma NAFTA na snagu, SAD su imale suficit u trgovinskoj razmjeni s Meksikom u visini od 2,5 milijardi USD i deficit u trgovinskoj razmjeni s Kanadom od 29,6 milijardi USD. Nakon NAFTA-e, ukupni deficit s Meksikom i Kanadom narastao je u 2013. godini na čak 177 milijardi USD.¹¹ Iz ovih podataka možemo vidjeti koliko su bila nerealna obećanja promotora NAFTA jer su obećavali rast radnih mjesta upravo zbog povećanog izvoza američke robe na tržište Meksika i Kanade.

Gore navedeni podaci odnose se isključivo na SAD. Kada je u pitanju utjecaj sporazuma NAFTA na društvo i ekonomiju Meksika, tada je situacija puno gora. Ako sporazum NAFTA nije ispunio očekivanja svojih promotora u SAD-u, tada možemo reći da je mnogim građanima Meksika sporazum NAFTA umjesto sna o boljem životu, život pretvorio u noćnu moru. Kritičari ističu povećanje broja siromašnih i gladnih građana Meksika kao jednu od dramatičnih posljedica sporazuma NAFTA. Jedna je od prvih posljedica sporazuma potpuno otvaranje meksičkog tržišta neograničenim količinama subvencioniranog genetički modificiranog kukuruza iz SAD-a. Samo je u prvom desetljeću od potpisivanja sporazuma preko milijun meksičkih uzgajivača kukuruza bankrotiralo, a osim njih još je dodatnih 1,4 milijuna radnika u sektoru poljoprivrede ostalo bez posla.¹² Direktna posljedica gubitka mogućnosti proizvodnje vlastite hrane pojava je pothranjenosti. Pothranjenost je najviša među seljačkim obiteljima u zemlji, koji su prije proizvodili dovoljno hrane da nahrane stanovništvo Meksika. Najnovija izvješća pokazuju da je broj ljudi koji žive u »siromaštvu hrane« (nemogućnost kupnje dovoljne količine hrane) porastao s 18 milijuna u 2008. na 20 milijuna do kraja 2010. godine.¹³ Nikakvo čudo da se broj »siromašnih hranom« povećao, kada je cijena tortilje, temeljne prehrambene namirnice većine stanovnika Meksika, porasla za 279 % u prvih deset godina sporazuma NAFTA.¹⁴ Službene statistike pokazuju da je od 2006. do 2010. više od 12 milijuna ljudi palo ispod granice siromaštva u Meksiku, a što je rezultiralo povećanjem razine siromaštva na 51,3 % stanovništva. Prema izvješću Ujedinjenih naroda, Meksiko je najmanje smanjio siromaštvo od svih država u cijeloj Latinskoj Americi u posljednjem desetljeću.¹⁵ S druge strane, Meksiko je u samo desetljeće i pol postao druga država u svijetu nakon SAD-a po morbidnoj pretilosti. Vodeći zdravstveni problem sada predstavlja pretilost kod dojenčadi, prekomjerna težina i dijabetes, uz tradicionalni problem gladi. Debljina više nije simbol obilja. Siromašni su oni koji piju jeftina gazirana pića jer nemaju pristup pitkoj vodi, siromašnoj djeci daju vrećicu prženih krumpira jer im lokalna svježa hrana više nije dostupna. Širom svijeta širi se ono što istraživači nazivaju »zapadnom prehranom« bogatom visoko zasićenim mastima, šećerima – visoko procesuirana hrana koja je istovremeno siromašna vlaknima i nutritivnim vrijednostima. Nutricionisti izvode zaključak da se »teret pretilosti pomiče prema siromašnima«. ¹⁶ Do toga je došlo dijelom i zbog toga što su realne plaće u Meksiku pale ispod razine prije sporazuma NAFTA jer je povećanje cijena osnovne robe široke potrošnje bilo veće od povećanja razina plaća. Minimalna plaća meksičkih radnika, usklađena sa

stopom inflacije, u razdoblju od 1994. do 2015. godine pala je za 19,3 %.¹⁷ Unatoč obećanjima da će sporazum NAFTA koristiti meksičkim potrošačima, omogućujući im pristup do jeftinijih uvoznih proizvoda, stvarnost se pokazala drugačijom. Cijena osnovnih potrošnih dobara u Meksiku porasla je sedam puta u odnosu na razinu prije stupanja sporazuma NAFTA-e na snagu, dok je visina minimalne plaće istovremeno porasla samo četiri puta u odnosu na razinu prije NAFTA-e.¹⁸ Na taj su način građani Meksika dodatno osiromašeni jer im je značajno smanjena kupovna moć kao direktna posljedica sporazuma NAFTA. Kao posljedica svega gore navedenoga, došlo je otvorene pobune zapatističkog pokreta u meksičkoj pokrajini Chiapas. Zapatisti su sporazum NAFTA prozvali »smrtnom presudom za autohtono stanovništvo Meksika« zbog posljedica koje je imao na siromašne poljoprivrednike.¹⁹

Osim povećanja broja siromašnih i pothranjenih, sporazum NAFTA doveo je i do dramatičnog rasta migracija stanovništva, prvo prema području uz granicu sa SAD-om, gdje su otvoreni mnogi proizvodni pogoni (*maquile*), dalje preko granice u SAD. Iako *maquile* uz meksičko-američku granicu postoje od 1970-ih godina, dramatično se povećao broj zaposlenih u njima i sami proizvodni pogoni nakon početka primjene sporazuma NAFTA. Tijekom pet godina prije primjene sporazuma NAFTA, broj novozaposlenih u *maquila* pogonima porastao je za 47 %, da bi se u narednih pet godina brojka povećala za 86 posto. Broj tvornica također se dramatično povećao. U pet godina prije primjene sporazuma NAFTA, otvorena su 564 nova pogona, da bi u pet godina nakon toga bilo otvoreno još 1460 pogona.²⁰ Iako je industrija *maquila* pogona

10

»Displaced Workers Summary«, *U.S. Bureau of Labor Statistics* (25. 8. 2016.). Dostupno na: <https://www.bls.gov/news.release/disp.nr0.htm> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

11

»Interactive Tariff and Trade Dataweb«, *U.S. International Trade Commission* (2018.). Dostupno na: <https://dataweb.usitc.gov/> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

12

Usp. John B. Judis, »Trade Secrets«, *The New Republic* (9. 4. 2008.). Dostupno na: <https://newrepublic.com/article/63888/trade-secrets> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

13

Laura Carlsen, »NAFTA Is Starving Mexico«, *Truthout* (26. 10. 2011.). Dostupno na: http://www.truth-out.org/news/item/4306-nafta-is-starving-mexico#15052895108131&action=collapse_widget&id=0&data= (pristupljeno 15. 9. 2017.).

14

Gisele Henriques, Raj Patel, »NAFTA, Corn, and Mexico's Agricultural Trade Liberalization«, *Americas Program Special Report* (13. 2. 2004.). Dostupno na: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=113952&kod=JMM591> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

15

United Nation Economic Commission for Latin America and the Caribbean, *Social Pa-*

norama of Latin America, United Nations Publications, Santiago 2012., str. 47.

16

Barry Popkin, Penny Gordon-Larsen, »The nutrition transition: worldwide obesity dynamics and their determinants«, *International Journal of Obesity* 28 (2004) S3, str. S2–S9. doi: <https://doi.org/10.1038/sj.ijo.0802804>.

17

Mark Weisbrot i dr., *Did NAFTA Help Mexico? An Update After 23 Years*, Center for Economic and Policy Research, Washington 2017. Dostupno na: <http://cepr.net/images/stories/reports/nafta-mexico-update-2017-03.pdf?v=2> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

18

Ben Beachy, *NAFTA's 20-Year Legacy and the Fate of the Trans-Pacific Partnership*, Public Citizen's Global Trade Watch 2014. Dostupno na: <https://www.citizen.org/sites/default/files/nafta-at-20.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

19

Usp. Vandana Shiva, *Stolen harvest: the hijacking of the global food supply*, Zed Books, London 2000., str. 22.

20

Lila J. Truett, Dale B. Truett, »NAFTA and the Maquiladoras: Boon or Ban«, *Contemporary Economic Policy* 25 (2007) 3, str. 374–386. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.2006.00043.x>.

pretrpjela pad proizvodnje zbog recesije ranih 2000-ih, *maquila* proizvodni pogoni činili su 54 % trgovinske razmjene između SAD i Meksika 2004. godine, dok je 2005. godine izvoz iz *maquila* pogona činio polovicu meksičkog izvoza.²¹ Unatoč određenom padu, više od 3000 *maquila* još uvijek postoji duž više od 3000 kilometara granice između Sjedinjenih Američkih Država i Meksika, pružajući zaposlenje za oko milijun radnika i uvozeći više od 51 milijarde dolara vrijednosti robe i materijala u Meksiko.²²

Osim interne migracije kao direktne posljedice sporazuma NAFTA, puno veći problem predstavlja ilegalna migracija osiromašenih stanovnika Meksika u SAD. Promotori sporazuma NAFTA navodili su kako će ovaj sporazum smanjiti i ograničiti imigraciju. Tadašnji je meksički predsjednik Carlos Salinas de Gortari tvrdio da će sporazum NAFTA smanjiti dotok imigranata iz Meksika u SAD, rekavši:

»Meksiko preferira izvoz svojih proizvoda, a ne ljudi.«²³

Nadalje, Salinas je jednom zgodom zlobno izjavio da su SAD kod sporazuma NAFTA mogle birati između »prihvatanja meksičke rajčice ili meksičkog imigranta koji će ih brati u Sjedinjenim Državama«.²⁴ Prema izvješću Pew Hispanic Center, broj ljudi koji su ilegalno migrirali u SAD iz Meksika bio je stabilan u tri godine prije početka primjene sporazuma NAFTA. Međutim, broj ilegalnih migranata iz Meksika više se nego udvostručio, s 370 000 u 1993. (godini prije nego što je sporazum NAFTA stupio na snagu) na 770 000 u 2000. godini – što je povećanje od 108 %.²⁵ Nadalje, broj ilegalnih migranata u SAD-u (od kojih je većina došla iz Meksika) porastao je za 144 % nakon stupanja sporazuma NAFTA, s oko 4,8 milijuna 1993. godine na 11,7 milijuna u 2012.²⁶ Mónica Vera u svom radu potvrđuje navedene brojke, pri čemu se poziva na službene podatke o strukturi stanovništva SAD-a, prema kojem se broj stanovnika hispanskog²⁷ i meksičkog podrijetla udvostručio od sklapanja sporazuma NAFTA. Prema podacima Ureda za popis stanovništva SAD-a, 2012. godine u SAD-u je živjelo 53 milijuna stanovnika hispanskog podrijetla te su predstavljali 17 posto ukupnog stanovništva od 311 milijuna.²⁸ Od tog broja većina, odnosno 65 %, ili 34,4 milijuna, bili su meksičkog podrijetla. Zahvaljujući ovome porastu, stanovnici hispanskog podrijetla postali su najveća etnička manjina u SAD-u. Vera ističe da je povećanje još dojmljivije kada usporedimo podatke s godinama prije i neposredno nakon potpisivanja sporazuma NAFTA. Godine 1994. SAD su imale 260 milijuna stanovnika, od čega je 26,6 milijuna bilo hispanskog podrijetla, od ovog broja gotovo 17 milijuna, ili 64 % je meksičkog podrijetla.²⁹ U 2013. godini, od 41 milijuna useljenika rođenih izvan SAD-a, 29 % ili gotovo 11,8 milijuna je iz Meksika, od kojih, prema procjenama, čak 65 % boravi u SAD-u ilegalno.³⁰ Iz ovih je podataka vidljivo da je u godinama nakon stupanja na snagu sporazuma NAFTA došlo do naglog porasta ilegalnog ulaska osiromašenih meksičkih građana u SAD.

Na ovome je pitanju trenutni predsjednik Donald Trump dobio puno glasova na izborima u studenome 2016. Štoviše, jedno od Trumpovih najzvučnijih predizbornih obećanja bila je izgradnja zida na granici s Meksikom, s ciljem zaustavljanja ilegalnog ulaska migranata u SAD. Iako je službeni stav političkih struktura u SAD-u, od predsjednika Trumpa do guvernera južnih saveznih država, jasan u osudi ilegalnih migranata u SAD, istovremeno zanemaruju i prešućuju očitu činjenicu da pojedine grane gospodarstva, koje zahtijevaju manualni rad, značajno ovise o ilegalnim migrantima. Ilegalni migranti i u SAD-u predstavljaju jeftinu radnu snagu, koja je prisiljena raditi poslove koje »obični Amerikanci« ne žele. Ovaj je trend posebno izražen u poljoprivrednom sektoru SAD-a u kojem je, prema nekim procjenama, zaposleno između

1,5 i 2 milijuna radnika, od kojih je, opet prema procjenama, nelegalnih migranata između 50 i 70 %.³¹ Prema službenim statistikama zavoda za zapošljavanje SAD-a, broj ilegalnih migranata u poljoprivrednom sektoru iznosi 46 %.³²

ISDS mehanizam – primjer korporativnog redefiniranja prostora i suvereniteta

Mogućnost investiranja u inozemstvu ključno je za razvoj međunarodnih korporacija i njihovih globalnih proizvodnih lanaca. Strane investicije omogućuju korporacijama direktan pristup tržištima, tehnologiji, jeftinim sirovinama i radnoj snazi. Otvorenost stranim investicijama gotovo se uvijek prikazuje kao ključni čimbenik u međunarodnim odnosima te se po tome procjenjuje uspješnost pojedine države. Ovo je posebno došlo do izražaja nakon završetka II. svjetskog rata, kada je došlo do povećanja međudržavnih ugovora koji nameću određene obveze ugovornim stranama koje se bave investicijama i investitorima iz drugih zemalja. Takvi ugovori mogu propisati, na primjer, da država mora odmah platiti naknadu za izvlaštenje ili za mjeru jednaku izvlaštenju. Daju se investitorima izravna prava podizanja tužbe protiv države

21

Richard Vietor, Alexander Veytsman, *American Outsourcing*, HBS Publishing, Boston 2005., str. 6.

22

Rene Villalobos i dr., »Inbound for Mexico«, *Industrial Engineer* 36 (2004) 4, str. 38–43, str. 38.

23

Rafael Alarcón, »Transnational Communities, Regional Development, and the Future of Mexican Immigration«, *Berkeley Planning Journal* 10 (1995) 1, str. 36–54, str. 37.

24

»NAFTA's Legacy for Mexico: Economic Displacement, Lower Wages for Most, Increased Immigration«, *Public Citizen's Global Trade Watch* (8. 3. 2005.). Dostupno na: https://www.citizen.org/sites/default/files/naftas-mexico-legacy_1.pdf (pristupljeno 15. 9. 2017.).

25

Jeffrey Passel, D'Vera Cohn, Ana Gonzalez-Barrera, »Net Migration from Mexico Falls to Zero—and Perhaps Less«, *Pew Research Center* (23. 4. 2012.). Dostupno na: <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2012/04/PHC-Net-Migration-from-Mexico-Falls-to-Zero.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

26

Jeffrey S. Passel, D'Vera Cohn, Ana Gonzalez-Barrera, »Population Decline of Unauthorized Immigrants Stalls«, *Pew Research Center* (23. 9. 2013.). Dostupno na: <http://www.pewhispanic.org/2013/09/23/population-decline-of-unauthorized-immigrants-stalls-may-have-reversed/> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

27

Hispanac, osoba koja govori španjolski i živi u SAD-u, najčešće je porijeklom iz Srednje i Južne Amerike.

28

Mónica Vera, »Immigration Trends after 20 Years of NAFTA«, *Norteamérica* 2 (2014) 12, str. 109–143, str. 115. doi: <https://doi.org/10.20999/nam.2014.b005>.

29

Ibid.

30

Mark Hugo Lopez i dr., »On Immigration Policy, Deportation Relief Seen as More Important than Citizenship: A Survey of Hispanics and Asian Americans«, *Pew Research Center*, <http://www.pewhispanic.org/2013/12/19/on-immigration-policy-deportation-relief-seen-as-more-important-than-citizenship/> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

31

Patrick O'Brien, John Kruse, Darlene Kruse, *Gauging the Farm Sector's Sensitivity to Immigration Reform via Changes in Labor Costs and Availability*, World Agricultural Economic and Environmental Services 2014. Dostupno na: http://www.fb.org/files/AFBF_LaborStudy_Feb2014.pdf (pristupljeno 15. 9. 2017.).

32

U.S. Department of Labor, *Findings from the National Agricultural Workers Survey (NAWS) 2013–2014*. Dostupno na: https://www.doleta.gov/naws/pages/research/docs/NAWS_Research_Report_12.pdf (pristupljeno 15. 9. 2017.).

domaćina pred *ad hoc* privatnim sudom u slučaju spora. Više od 3 200 takvih ugovora postoji u svijetu, većina od njih je na bilateralnoj osnovi. Prema podacima Konferencije UN-a za trgovinu i razvoj (UNCTAD), u posljednjih nekoliko godina novi sporazum o investicijama zaključuje se u prosjeku svaki tjedan.³³ Bilateralni investicijski sporazumi sklapali su se gotovo isključivo između država razvijenog Sjevera i nerazvijenog Juga. U 1950-im i 1960-im bogate države Sjevera željele su zaštititi kapital koji su »izvezili« u svoje bivše kolonije kroz takve sporazume. Tijekom 1970-ih ova je vrsta sporazuma bila sredstvo zaštite bogatih država od želje siromašnih država za promjenom ekonomskih odnosa, a koji je bio jasno izražen u deklaraciji iz 1974. opće skupštine UN-a o uspostavi novog međunarodnog ekonomskog poretka (Declaration on the Establishment of a New International Economic Order).³⁴ Nakon dužničke krize 1980-ih i neuspješnih mjera strukturalne prilagodbe u državama Juga, došlo je do porasta ovisnosti o privatnim tokovima kapitala, a što je tijekom 1990-ih dovelo do snažnog rasta ulaganja privatnog kapitala u državama globalnog Juga te posljedično do velikog rasta broja sporazuma o investiranju. Ne smijemo zaboraviti dominantnu ulogu neoliberalnog kapitalizma sa svojim zahtjevom za otvaranjem svih sektora tržištu i konstantnom mantrom o nepogrešivosti tržišta i nesputanom kretanju privatnog kapitala prema državama i sektorima koji nude najveći profit.

Da sporazumi o investiranju ne dovode nužno do porasta stranih ulaganja, svjedoči i slučaj Južnoafričke Republike koja je u zadnje vrijeme počela otkazivati bilateralne sporazume. Ravnatelj južnoafričke agencije za trgovinu i industriju Xavier Carim naveo je sljedeće kao razlog otkazivanja bilateralnih sporazuma:

»... ne dobivamo veliki priljev direktnih stranih ulaganja od mnogih partnera s kojima imamo sklopljene bilateralne sporazume, dok u isto vrijeme, mi i dalje primamo investicije iz država s kojima nemamo sklopljene bilateralne sporazume. Ukratko, bilateralni sporazumi o investiranju nisu presudni u privlačenju stranih investicija.«³⁵

Osim Južnoafričke Republike, treba spomenuti i slučaj Brazila koji uopće nema u bilateralnim sporazumima klauzulu o zaštiti stranih investitora putem ISDS-a, pa ipak bilježi snažan rast stranih ulaganja.

Često države ulaze u sklapanje takvih sporazuma jer ne mogu pobjeći od uvriježene predodžbe da su strana ulaganja rješenje za sve gospodarske probleme te zbog nedostatka svijesti o političkim i ekonomskim rizicima koji mogu doći sa sklapanjem takvih sporazuma. U prošlosti nije bilo nimalo neobično da pregovori o sklapanju sporazuma završe nakon nekoliko sati, ili da u njih uopće ne budu uključeni političari i pravnici. Često političari nisu ni znali što ustvari potpisuju, o čemu svjedoči i bivši čileanski pregovarač koji svjedoči:

»... poput mnogih država tijekom 1990-ih, potpisivali smo mnoštvo sporazuma ne znajući ponekad na što smo se točno obvezali.«³⁶

Rizici često postaju vidljivi mnogo godina kasnije, kada država postane meta sudskih tužbi. Da ovo nisu paušalne tvrdnje potvrđuju podaci Konferencije UN-a o trgovini i razvoju (UNCTAD), prema kojima se oko tri četvrtine svih tužbi odnosi na zemlje u razvoju, te u čak 85 % slučajeva tužitelji su iz bogatih zemalja Zapada.³⁷ Zemlje protiv kojih se najviše dižu tužbe su Argentina i Venezuela. No da ovakva vrsta tužbi nije rezervirana samo za zemlje Juga, svjedoči i podatak kako je trenutno Češka treća najtuženija zemlja, a Kanada šesta, dok se polovica svih podignutih tužbi u 2013. odnosi na industrijske zemlje, od kojih su većina članice Europske unije.³⁸ Poseban problem predstavlja opseg »prekršaja« od strane država koji su u posljednjih dvadesetak

godina drastično povećao. Dok su se u početku proizvoljna i direktna eksproprijacija i diskriminacija stranih investitora smatrala dovoljnim temeljom za pokretanjem arbitražnog spora protiv države, u posljednje vrijeme izražen je trend pokretanja arbitražnih sporova koji imaju za cilj osporiti zakone donezene demokratskim putem u skladu s javnim interesom i u skladu s nacionalnim zakona. Neupućenom promatraču ostaje nejasno kako je pravno uopće moguće tužiti suverene države zbog donošenja zakona koji promiču javni interes, zaštitu zdravlja i okoliša. Stručnjaci za međunarodno investicijsko pravo ističu kako veliki problem predstavljaju nejasno formulirana, ali dalekosežna jamstva zaštite prava vlasništva investitora u međunarodnom investicijskom pravu.³⁹ Tako primjerice, pojedini suci arbitražnih sudova tumače pojam »pošten i jednak tretman« (*fair and equitable treatment*) prema stranim korporacijama na taj način, da predstavnici vlasti na lokalnoj i državnoj razini trebaju uvijek postupati potpuno transparentno i dosljedno te ne smiju iznevjeriti »legitimna očekivanja« investitora u odnosu na regulatorno okružje kada je u pitanju njihova investicija.⁴⁰ Pojednostavljeno rečeno, ukoliko se promijeni regulativa u odnosu na očekivanu, utoliko investitori mogu podići tužbu protiv države tražeći naknadu za gubitak »očekivanog budućeg profita«. Iznimno veliki problem predstavlja zaštita protiv »indirektnog izvlaštenja« (*indirect expropriation*) koja ne postoji u ovom obliku u nacionalnim zakonodavstvima, a definirana je u ugovorima o investiranju te garantira stranim investitorima naknadu utoliko ukoliko njihovo vlasništvo izgubi na vrijednosti kao rezultatu promjene regulatornih pravila. Dok je sporazum NAFTA poznat prvenstveno kao trgovinski sporazum, također uključuje važna pravila i propi-

33

UNCTAD DIAE, *IIA Issues Note. Towards a New Generation of International Investment Policies: UNCTAD's Fresh Approach to Multilateral Investment Policy-Making* 5 (2013). Dostupno na: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2013d6_en.pdf (pristupljeno 15. 9. 2017.).

34

Za više o Deklaraciji vidi: United Nations General Assembly, »3201 (S-VI). Declaration on the Establishment of a New International Economic Order«, *UN Documents* (1. 5. 1974.). Dostupno na: <http://www.un-documents.net/s6r3201.htm> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

35

Meena Raman, »BITS 'not decisive in attracting investment«, says South Africa«, *Third World Network* (8. 10. 2012.). Dostupno na: <http://www.twon.my/title2/wto.info/2012/twninfo121001.htm> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

36

Lauge N. Skovgaard Poulsen, »Bounded Rationality and the Diffusion of Modern Investment Treaties«, *International Studies Quarterly* 58 (2013) 1, str. 1–14, str. 10. doi: <https://doi.org/10.1111/isqu.12051>.

37

UNCTAD DIAE, *Recent Developments in Investor-State Dispute Settlements (ISDS)* 1 (2014). Dostupno na: [\[blicationsLibrary/webdiaepcb2014d3_en.pdf\]\(http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2014d3_en.pdf\) \(pristupljeno 15. 9. 2017.\).](http://unctad.org/en/Pu-</p></div><div data-bbox=)

38

Ibid.

39

Više o ovome problemu vidi: Rhea Tamara Hoffman, »Universalismus oder Vollstreckung partikularer Interessen? Eigentum zwischen Menschenrechte, Investitionsschutz und demokratischem Eigentumskompromiss«, *Juridikum. Zeitschrift für Kritik – Recht – Gesellschaft* (2013) 3, str. 361–373; Markus Krajewski, »Vattenfall, der deutsche Atomausstieg und das internationale Investitionsrecht«, *Juridikum. Zeitschrift für Kritik – Recht – Gesellschaft* (2013) 3, str. 348–360; Gus van Harten, *Investment Treaty Arbitration and Public Law*, Oxford University Press, Oxford 2007.

40

Nathalie Bernasconi-Osterwalder, Rhea Tamara Hoffmann, *The German Nuclear Phase-Out Put to Test in International Investment Arbitration? Background to the new dispute Vattenfall v. Germany (II)*, The International Institute for Sustainable Development 2012. Dostupno na: http://www.iisd.org/pdf/2012/german_nuclear_phase_out.pdf (pristupljeno 15. 9. 2017.).

se za upravljanje prekograničnim ulaganjima između tri zemlje. NAFTA-ino poglavlje 11 jamči investitorima iz bilo koje od tri zemlje potpisnice sporazuma nekoliko značajnih zaštitnih mjera za njihove poslove u inozemstvu kod država članica sporazuma, a što uključuje pravo na »pravično i pravedno postupanje«, mogućnost izvlačenja profita iz zemlje u kojoj je ostvaren te pravo na naknadu u slučaju izravnog ili neizravnog izvlaštenja (uključujući potencijalno izvlaštenje zbog uvođenja regulatornih promjena). Naime, poglavlje 11 također ovlašćuje strane investitore da zaštite i provode ova prava putem rješavanja sporova između investitora i države (*Investment State Dispute Settlement* – ISDS), pravnog mehanizma koji stranim korporacijama omogućuje podnošenje tužbe izravno protiv suverenih država. Do danas je bilo 77 takvih slučajeva tužbi protiv država potpisnica sporazuma NAFTA: 20 protiv SAD-a, 35 protiv Kanade i 22 protiv Meksika.⁴¹ Zanimljivo je da su SAD do sada uspješno pobijedile u 11 ISDS slučajeva te nisu izgubile ni jednu ISDS tužbu podignutu prema poglavlju 11 NAFTA sporazuma, niti su platili ikakvu odštetu kanadskim ili meksičkim tvrtkama. Slučaj SAD-a dokazuje da uobičajena mantra promotora trgovinskih sporazuma to da trgovački sporazumi podjednako tretiraju sve strane jednostavno nije istinita jer je dokazano kako je moćnija država (u ovom slučaju SAD) imuna na tužbe. Meksiko je izgubio u 5 ISDS slučajeva te je platio američkim korporacijama ukupno 204 milijuna dolara odštete.⁴² Kanada je platila američkim korporacijama više od 200 milijuna dolara u sedam slučajeva koje je izgubila, a strani ulagači trenutno traže više od 1,75 milijardi eura od kanadske vlade u novim slučajevima. No kada pobrojimo sve ISDS tužbe protiv svih država potpisnica sporazuma NAFTA, tada se visina odštetnih zahtjeva u tužbama diže do 12,4 milijarde dolara.⁴³

Poseban problem predstavljaju pravni troškovi povezani s tužbama jer je do sada Kanada potrošila više od 65 milijuna dolara na troškove ISDS tužbi povezanih s NAFTA sporazumom.⁴⁴ Studija kanadskog centra za politiku alternative navodi da je gotovo dvije trećine zahtjeva protiv Kanade uključivalo zahtjeve za smanjivanjem mjera zaštite okoliša i odgovornim upravljanjem resursima jer su prema navodima iz tužbenih zahtjeva navodno ometali očekivani profit američkih korporacija.⁴⁵ Navest ćemo nekoliko primjera sporova između investitora i država iz kojih će biti jasnije o čemu se točno radi.

Cargill protiv Meksika

Američka poljoprivredna korporacija Cargill 2005. godine tužila je i tražila odštetu od 100 milijuna dolara od Meksika zbog uvođenja poreza na gazirana pića koja u sebi sadrže visoko fruktozni kukuruzni sirup, dok istovremeno ovaj porez nije bio uveden za gazirana pića koja sadrže šećer iz šećerne trske koji je proizveden u Meksiku. Meksiko je tvrdio da je porez bio legitiman i opravdan jer SAD nisu uspjele otvoriti svoje tržište dovoljno za izvoz šećera od šećerne trske. Arbitražni je sud 2009. godine presudio da je porez bio diskriminatoran te je dosudio odštetu Cargillu u visini od 77 milijuna dolara.⁴⁶

Metalclad protiv Meksika

Američka tvrtka za odlaganje otpada Metalclad tužila je Meksiko 1997. godine na temelju sporazuma NAFTA, tražeći 90 milijuna američkih dolara za naknadu štete. Povod za tužbu bila je odluka o proširenju postrojenja za zbrinjavanje otrovnog otpada u jednoj meksičkoj općini. Iako je proširenje postrojenja bilo odobreno od strane meksičke vlade, općinske su vlasti naredile

obustavu građevinskih radova na proširenju, a savezne su vlasti sporno područje proglasile zaštićenim prirodnim područjem. Metaclad je tužio Meksiko na temelju izvlaštenja i dobio naknadu u iznosu od 16,2 milijuna dolara.⁴⁷

Eli Lilly protiv Kanade

Farmaceutska korporacija Eli Lilly pokrenula je u rujnu 2013. tužbu vrijednu 481 milijun dolara protiv Kanade. Tužbu temelji na klauzuli o zaštiti investitora u sporazumu NAFTA.⁴⁸ Tužbom Eli Lilly dovodi u pitanje kanadske standarde o patentiranju, nakon što im je kanadski sud poništio patente za Strattera i Zyprex lijekove koji se koriste u liječenju poremećaja pažnje (ADHD), šizofrenije i bipolarnog poremećaja.⁴⁹ Kanadski federalni sud presudio je da Eli Lilly nije uspjela ispuniti komunalne standarde potrebne za dobivanje patenta prema kanadskom zakonu. Naime, korporacija nije uspjela dokazati ili čvrsto predvidjeti da će lijekovi pružiti prednosti koje je korporacija obećala prilikom podnošenja zahtjeva za zaštitu patentnim pravima. Nastalim poništenjem patentnih prava otvara se mogućnost kanadskim farmaceutskim tvrtkama za proizvodnju jeftinije, generičke verzije lijekova. Eli Lilly u svom arbitražnom zahtjevu ne traži samo preispitivanje odluke kanadskog suda nego, što je još problematičnije, cjelokupnog kanadskog pravnog sustava utvrđivanja valjanosti patenata. Korporacija tvrdi da je kanadski standard, po kojem je nositelj patenta dužan osigurati ostvarenje svojih obećanja o korisnosti lijeka, »proizvoljno, nepošteno, nepravedno i diskriminirajuće«.⁵⁰ Nadalje, Eli Lilly tvrdi da kanadski pravni standardi krše pravila sporazuma NAFTA o »mini-

41

Usp. Geoffrey Getz, *Renegotiating NAFTA: Options for Investment Protection*, Brookings 2017. Dostupno na: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/global-20170315-nafta.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

42

»NAFTA investor-state claims against Canada are 'out of control': study«, *Canadian Centre for Policy Alternatives* (14. 1. 2015.). Dostupno na: <https://www.policyalternatives.ca/newsroom/news-releases/nafta-investor-state-claims-against-canada-are-out-control-study> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

43

»Table of Foreign Investor-State Cases and Claims under NAFTA and Other U.S. 'Trade' Deals«, *Public Citizen's Global Trade Watch* (2017.). Dostupno na: <http://www.citizen.org/documents/investor-state-chart.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

44

Usp. Maude Barlow, »Why Canada is one of the most sued countries in the world«, *Global Justice Now* (23. 10. 2015.). Dostupno na: <http://www.globaljustice.org.uk/blog/2015/oct/23/why-canada-one-most-sued-countries-world> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

45

»NAFTA investor-state claims against Canada are 'out of control'«, *Canadian Centre for Policy Alternatives*.

46

Usp. Nate Raymond, »Cargill settles NAFTA dispute with Mexico«, *Reuters* (22. 2. 2013.). Dostupno na: <http://www.reuters.com/article/us-cargill-mexico/cargill-settles-nafta-dispute-with-mexico-idUSBRE91K1GB20130221> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

47

»Table of Foreign Investor-State Cases and Claims under NAFTA and Other U.S. 'Trade' Deals«, *Public Citizen's Global Trade Watch*.

48

»Notice of intent to submit a claim to arbitration under NAFTA chapter eleven«, *Italaw*. Dostupno na: <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw1172.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

49

»Notice of Intent to Submit a Claim to Arbitration Under NAFTA Chapter Eleven (Strattera and Zyprexa)«, *Italaw*. Dostupno na: <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw1530.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

50

»Claimant's Observations on Outstanding Issues for the First Procedural Hearing«, *Italaw*. Dostupno na: <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw3241.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

malnom standardu postupanja« prema stranim investitorima, a to je dovelo do indirektno eksproprijacije koja je izričito zabranjena sporazumom NAFTA.⁵¹ Ustanovljen je arbitražni sud te je izdana prva proceduralna naredba u svibnju 2014.⁵² U trenutku pisanja rada slučaj još uvijek traje.

Lone Pine protiv Kanade

Naftna korporacija Lone Pine 2012. tužila je Kanadu, tražeći ukupno 250 milijuna dolare odštete. Zbog dokazane štete za okoliš koja nastaje crpljenjem nafte kontroverznom tehnikom frakiranja, pokrajinske vlasti Quebeca proglasile su moratorij na crpljenje nafte frakiranjem te u svjetlu toga poništile izdane dozvole za crpljenje nafte. U svojoj tužbi Lone Pine kao temelj za podizanje tužbe navodi »proizvoljno, hirovito i protuzakonito oduzimanje dozvole koja daje pravo na crpljenje nafte i plina«. ⁵³ Treba naglasiti da je korporacija Lone Pine domaća tvrtka sa sjedištem u Kanadi. No tužbu su podigli zahvaljujući za tu prigodu osnovanoj podružnici u SAD-u te zahvaljujući klauzuli o zaštiti investitora u sporazumu NAFTA. Arbitražni je sud konstituiran u rujnu 2014., a Kanada je podnijela odgovor na obavijest o arbitraži 27. veljače 2015. Tužitelj je podnio podnesak i dokaze u prilog svom zahtjevu 10. travnja 2015. godine. U trenutku objave rada slučaj još uvijek traje.

Ethyl Corporation protiv Kanade

U travnju 1997. kanadski je parlament zabranio uvoz i transport MMT-a, aditiva za benzin, zbog zabrinutosti da predstavlja značajan rizik po zdravlje ljudi. Ethyl Corporation, proizvođač aditiva, tužio je kanadsku vladu temeljem poglavlja 11 sporazuma NAFTA, tražeći u tužbi 251 milijun dolara kako bi pokrili gubitke koji proizlaze iz »eksproprijacije« njihove tvornice MMT-a i gubitka »dobrog ugleda«. ⁵⁴ Nakon podizanja tužbe kanadski je parlament ukinuo zabranu, a Kanada je platila Ethyl Corporationu 15 milijuna USD naknade za pretrpljenu štetu. ⁵⁵

Jedna je od velikih posljedica poplave ISDS tužbe pojava »efekta zamrzavanja« (*chilling effect*) koji utječe na ponašanje vlada država koje se nađu pod prijetnjom podizanja ISDS tužbe. Često puta puka prijetnja tužbe može biti dovoljna za obeshrabriti uvođenje novog zakona koji bi bio u javnom interesu jer bi mogao ometati očekivanu dobit korporacije. Ovaj je efekt zamrzavanja ilustrativan primjer širenja prostora moći korporacija na štetu države. Umjesto suverene države koja ima pravo donositi zakone, a koji će biti na korist građana, političari sve više moraju voditi računa hoće li im moguća izmjena zakonodavstva donijeti skupu ISDS tužbu. Na mnogo načina, sporazum NAFTA primjer je korporativne moći, a ne ugovor o trgovini, a nigdje to nije očiglednije kao što je u investicijskom poglavlju. NAFTA i ugovori poput njega daju transnacionalnim korporacijama kompletnu slobodu kretanja kapitala, robe i usluga, zajedno s sposobnošću tuženja države na tajnim sudovima u slučajevima kada vlade pokušaju zaštititi svoj prostor suvereniteta od korporativnog nasrtaja.

Zaključak

Kao što smo pokazali u ovom radu, sporazum NAFTA pokrenuo je novi model trgovinske suradnje i integracije koji je smanjio sposobnost vlada u donošenju regulatornih pravila u interesu javnosti i okoliša. Istovremeno, spo-

razum NAFTA cementira i proširuje promjene u samom prostoru Meksika u kojem su ruralna i poljoprivredna područja sustavno osiromašena i raseljena zbog nesputanog uvoza poljoprivrednih proizvoda iz SAD-a. Osiromašeni meksički seljaci migriraju prvo prema području meksičko-američke granice, gdje neki postaju jeftina radna snaga u *maquila* pogonima. Drugi ilegalno prelaze granicu i opet postaju jeftina radna snaga u SAD-u. Istovremeno, kroz članak 11 sporazuma NAFTA sve tri države potpisnice postaju slobodan prostor za korporativno osvajanje. Zahvaljujući ISDS mehanizmu, korporacije su dobile moć koja nadilazi moć mnogih suverenih država. Korporacije diktiraju pravila ekonomske igre, one određuju i uvjetuju donošenje ili povlačenje zakona, posebno zakona čija je svrha zaštita zdravlja ljudi i okoliša, kao što smo vidjeli u navedenim slučajevima u radu. Nakon 23 godine sporazuma NAFTA, možemo zaključiti da pored gomile gubitnika, od meksičkih seljaka, preko otpuštenih tvorničkih radnika iz industrijskih gradova SAD-a, do milijuna ilegalnih migranata iz Meksika u SAD, jedini su pravi dobitnici nositelji krupnog kapitala na čelu s velikim korporacijama. Sporazum NAFTA ogledan je primjer kako prostor i ljudi postaju žrtve nesmiljene trke za profitom.

51

Ibid.

52

»Procedural Order No. 1«, *Italaw*. Dostupno na: <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw3212.pdf> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

53

Ilana Solomon, »4 Ridiculous Reasons Lone Pine Resources Is Suing Canada Over Fracking Moratorium«, *Sierra Club – Compass* (2. 10. 2013.). Dostupno na: <http://blogs.sierraclub.org/compass/2013/10/4-ridiculous-reasons-lone-pine-resources-is-suing-canada-over-fracking-moratorium.html> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

54

Usp. Michelle Sforza, Mark Vallianatos, »NAFTA & Environmental Laws: Ethyl Corp. v. Government of Canada«, *Global Policy Forum* (travanj 1997.). Dostupno na: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/212-environment/45381.html> (pristupljeno 15. 9. 2017.).

55

Usp. Sunny Freeman, »NAFTA Chapter 11 Makes Canada Most-Sued Country Under Free Trade Tribunals«, *Huffington Post* (14. 1. 2015.). Dostupno na: http://www.huffingtonpost.ca/2015/01/14/canada-sued-investor-state-dispute-ccpa_n_6471460.html (pristupljeno 15. 9. 2017.).

Ivica Kelam

**Role and Meaning of
International Trade Agreements in Understanding Space,
Illustrated on the Example of NAFTA Trade Agreement**

Abstract

International trade agreements exist from the very beginnings of modern civilization. Societies had been developing mutual contacts and connections mostly for the purpose of trade and the exchange of goods. At the end of the 20th and the beginning of 21st century, modern multilateral trade agreements entered the scene, drastically changing the very concept of trade agreements. Contracts such as NAFTA, TTIP, CETA, TISA, and TPP barely touch upon trade issues, instead they mostly deal with redefining the space and relationships they encompass. In this paper, we will put an emphasis on the changed reality of space in trade agreements, for example the NAFTA agreement, which was signed in 1994 with the aim of establishing economic connection between Mexico, the US and Canada, into a single zone of free movement of goods, services, and capital, but not people. After 23 years, NAFTA became an example of a trade agreement with which everyone is dissatisfied, since it mostly negatively affected the lives of a large part of the population of Mexico and the United States, through a dramatic impoverishment of Mexican peasants and a drastic increase of illegal migrants coming from Mexico to the United States. At the same time, international corporations benefited most from NAFTA, and by using ISDS mechanism they gained the opportunity to sue States and seek compensation for the lost profits. In this way, corporations entered the space of sovereignty, which until now was reserved solely for sovereign states, and they dramatically changed their positions of power.

Key words

international trade agreements, space, corporations, NAFTA, market, immigrants